

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

ВІСНИК

**Чернігівського державного
педагогічного університету**

Випуск 74

Серія: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Том I

**Чернігів
2009**

УДК 159.923.2

Кашпур Ю.М.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СЕКСУАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО СЕБЕ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

В статті презентовано результати психодіагностичного дослідження складових сексуальної самосвідомості підлітків та юнаків. Проаналізовано особливості модифікації означеного феномену за період дорослішання. Детально досліджено вплив сексуальної ідентифікації на психосексуальний розвиток особистості, роль сексуальних емоційно-оцінних переживань у самовизначенні молоді як сексуального об'єкта. Визначено динаміку в уявленнях про власну сексуальну активність в процесі сексуальної соціалізації людини у пубертатний період.

Ключові слова: сексуальна самосвідомість, сексуальна ідентифікація, сексуальні емоційно-оцінні переживання, уявлення про власну сексуальну активність.

У вирі бурхливих змін у суспільстві, що викликані урбанізацією та науково-технологічним прогресом, свідомість сучасної особистості зазнає не аби яких трансформацій. Як у ЗМІ, так і у вузькому колі близьких людей, частіше стали підніматися питання психологічного розвитку особистості, який би адекватно співвідносився з її стилем життя та умовами існування. Із рейтингу запитів на пошук потрібної інформації в інтернеті встановлено, що найбільш обговорюваним серед молоді є тема сексуальності. Підлітки та юнаки, для яких статеві стосунки набувають особливої актуальності саме в цей період, переживають етап вторинної статевої ідентифікації, будуючи складну та багатогранну систему сексуальних уявлень, доповнюючи їх складними емоційними переживаннями різної модальності, які супроводжуватимуть людину протягом усього життя.

Досліджень з означеної проблеми у наукових доробках російських та українських вчених знайдено порівняно не багато. Російськими психологами активно проводяться дослідження психосексуального розвитку в галузі диференційної, соціальної та вікової психології [1]. Так, І.Кон вивчав особливості прояву сексуальної активності особистості, С.Нартгова-Бочавер працювала над проблемою диференції статі в процесі статевої соціалізації, В.Каган досліджував сімейні та статево-рольові установки підлітків, В.Агеев – психологічні та соціальні функції статево-рольових стереотипів, Д.Ісаєв – медико-психологічні аспекти статевого виховання, Д.Єнікеева – сексуальне життя в нормі та патології дітей, підлітків і дорослих, І.Іванова досліджувала вплив інтернету на сексуальну поведінку молоді, психосексуальний розвиток дитини в умовах сім'ї вивчала Р.Сабекія та інші. [5].

Українські вчені проводять дослідження в галузі психології статі та сексуальності в останні 20 років. Переважно приділяється увага наступним питанням: вивченню теоретичних аспектів психосексуального розвитку (В.Пісоцький), вивченню проблеми гендерної психології та сексуальності (Б.Ворник, Т.Говорун та О.Кікінежди), формуванню сексуальної культури студентів (Л.Гридковець), впливу статевої ролі на розвиток особистості (А.Кочарян), взаємозв'язку сексуальних фантазій з психосексуальною поведінкою (М.Жидко), психології сексуальності та сексуальних стосунків (С.Діденко), особливостям статево-рольового самовизначення хлопців-підлітків (В.Васютинський), впливу індивідуально-психологічних властивостей підлітків на особливості їх сексуальної поведінки (В.Москаленко, О.Сечейко) [3], [6], формуванню статевого самоусвідомлення вихованців інтернатних закладів (С.Кухаренко), вивченню особливостей статевої соціалізації підлітків (Н.Городнова, В.Романова, Р.Мойсюк,

В.Сорочинська) тощо. Недивлячись на представленість у наукових розробках певної кількості досліджень з приводу сексуальності та психосексуального розвитку особистості, що дорослішає, явним відчувається дефіцит у достовірній інформації щодо становлення сексуальної самосвідомості підлітків та юнаків [4].

Завданнями статті є: по-перше, здійснити аналіз експериментальних даних отриманих у результаті психодіагностичного дослідження особистості періоду дорослішання; по-друге, визначити особливості розвитку сексуальної самосвідомості та її компонентів (когнітивного, емоційного та конативного) підлітків та юнаків.

Нами було спеціально організовано та реалізовано констатувальний експеримент метою якого був якісний відбір, апробація та на її основі створення комплексу валідних і надійних діагностичних методів, а також їх розробка, що спрямовано на вивчення сексуальної самосвідомості особистості в її цілісному взаємозв'язку у період дорослішання та визначення особливостей розвитку її компонентів.

Матеріали роботи ґрунтуються на результатах психодіагностичного дослідження учнів 7-11 класів та студентів Вузів першого року навчання. Загалом в експерименті прийняли участь 320 чоловік (160 хлопців та 160 дівчат) віком від 13 до 18 років. Досліджувані були об'єднані у дві експериментальні підгрупи: підлітки та юнаки. До підгрупи підлітків увійшли 160 учнів 7-9 класів Переяслав-Хмельницьких (Київська обл.) ЗОШ №2 та №5, Київської ЗОШ №45, Васильківського (Київська обл.) НВО №4. До підгрупи юнаків увійшли 160 осіб, серед яких учні 10-11 класів тих самих шкіл, що і підлітки, а також студенти 1 курсу Переяслав-Хмельницького ДВНЗ «Педагогічний університет імені Григорія Сковороди» та Національного університету фізичного виховання та спорту України.

Основним теоретичним контентом стало поняття сексуальної самосвідомості як відносно стійкої системи сексуальних уявлень, переконань, установок індивіда про себе як суб'єкта сексуальної діяльності, яка включає в себе когнітивний компонент (сексуальна ідентифікація), емоційно оцінний (сексуальні емоційно-оцінні переживання), конативний (сексуальна активність).

Першою зі складових сексуальної самосвідомості, яку ми піддали діагностичному обстеженню стала сексуальна ідентифікація підлітків та юнаків. Вона формується особистістю в процесі її соціалізації, а саме: через засвоєння знань у формі сексологічних понять та сексуальних уявлень про фізичні і соціальні характеристики сексуальних об'єктів, систему сексуально-рефлексивних очікувань та комплекс гендерних переконань. Таким чином вона має наступне наповнення: уявлення про сексуальну привабливість "Я", статево-рольова ідентифікація, сексуально-рефлексивні очікування.

Проаналізувавши результати дослідження генези якісних показників за когнітивним компонентом сексуальної самосвідомості підлітків та юнаків, зокрема системою ознак сексуальної ідентифікації, можна прийти до висновку, що тільки незначна частина (1/3) досліджуваних досягла високого рівня розвитку уявлень щодо своєї сексуальної привабливості, статево-рольової ідентифікації та сексуально-рефлексивних очікувань. У близько половини (44 % підлітків та 49 % юнаків) зафіксовано середній рівень цих показників. Це означає, що зіткнувшись із інконгруентними ситуаціями, вони не завжди можуть правильно зрозуміти та піддати рефлексивному аналізу власні думки, дії і вчинки. Невисокий рівень розвитку сексуально-еротичних та гендерно-рольових уявлень, нерозвиненість процесів сексуальної рефлексії призводять до неадекватного сприйняття та оцінки сексуальних ситуацій і подій, і, як наслідок, фрустраційним та дезадаптивним вчинкам.

Наступним кроком у вивченні становлення системи сексуальних уявлень про себе стало аналіз емоційно-оцінних переживань підлітків та юнаків, зокрема, самооцінка їх власної сексуальності.

Під час вивчення особливостей самооцінки власної сексуальності особистості в період дорослішання ми констатували, що з високим рівнем власних сексуальних можливостей виявлено 20 % підлітків та 25 % юнаків. Це означає, що близько п'ятої частини респондентів не

відчувають труднощі у демонстрації та застосуванні власних сексуальних якостей (сексуальної поінформованості, фізично привабливих ознак власного тіла, комунікативних здібностей) в умовах інтимної міжособистісної взаємодії. Вони оцінюють себе як таких, що наділені необхідними задатками, щоб задовольнити своїх сексуальних партнерів. Для такої частини підлітків та юнаків характерним є стійке ціннісне ставлення до своєї сексуальності. Для цієї групи респондентів властива самостійність вибору та знижена навіюваність з боку значущих інших. Такі індивіди прагнуть зробити у сексуальній взаємодії власний вибір, який би відповідав їх уподобанням та сексуальному досвіду. Для таких особистостей притаманне повне прийняття своїх сексуальних ознак. У більшості випадків вони легко миряться зі своїми інтимними слабкостями та не шукають виправдання за необдумані вчинки. Такі хлопці та дівчата задоволені своїми тілесними змінами та якістю обізнаності в сексуальних питаннях. Для них характерне відчуття сексуальної автентичності. Оскільки цей показник з віком збільшується, хоча і не на багато (на 5 %), але це свідчить про те, що здобуваючи необхідний життєвий досвід у сексуальних стосунках (інтимному спілкуванні, петтінгу, флірті, коїтальних зносинах), молодь опановує та розвиває свій сексуальний потенціал. Причиною невисокого зростання цього показника є недостатність усвідомлення підлітками всієї складності феномену сексуальності. Підлітки, можливо, і вважають, що в майбутньому сексуальна сфера буде для них доступнішою, і вони зможуть досягти кращих результатів, але, дорослішаючи та відкриваючи нові грані сексуального життя дорослих, вони приймають рішення задовольнятися лише тим, що досягається без особливих зусиль.

Ще одним доказом того, що бажання підвищувати рівень сексуальної майстерності не має динамічних тенденцій свідчить зниження загального рівня відповідальності у сучасній молоді [2]. Цілком закономірним є той факт, що середній рівень розвитку сексуальних можливостей спостерігається у 41 % підлітків та 65 % юнаків. Це ті респонденти, що помірно оцінюють себе як сексуальних партнерів та мають невисоку упевненість у власній сексуальній активності, а також вважають, що вони недостатньо досвідчені у питаннях сексуальності. Причиною таких самоописів може бути адекватна оцінка себе порівняно з іншими. Інша причина може бути пов'язана із завищеними вимогами до сексуальної взаємодії та неможливістю їх реалізувати так, як було спроектовано в уявленнях. Разом з тим, знижена самоповага провокує появу у молодій людині відчуття неповноцінності, уцербності та недостойності в процесі сексуальної активності. Крім того, підліткам та юнакам з заниженим рівнем самоповаги притаманна нестійкість суджень про себе. Вони більше за інших схильні «замикатися» від оточуючих, позиціонуючи своє «неправдиве обличчя». Зрештою 39% підлітків оцінюють себе як поганих сексуальних партнерів. Цей показник різко змінюється в юнацькому віці і знижується до 10 %. Такий прогрес в усвідомленні своїх сексуальних атрибутів пов'язаний з багатьма факторами. По-перше, уповільнюється ріст тіла і статура молодій людині набуває чіткіших форм, притаманних для дорослого чоловіка чи жінки. Тому юнаки, порівняно з підлітками, мають більше часу для того, щоб оцінити свої тілесні зміни та ідентифікувати себе з дорослими сексуальними партнерами. По-друге, в юнацькому віці особистість, що вже набула певного життєвого досвіду, в тому числі й сексуального, може оцінити свій потенціал та ідентифікувати себе у ролі носія сексуальності. По-третє, у хлопців та дівчат у цьому віці актуалізується бажання мати все і одразу, тобто юнацький максималізм і т.д.

У підлітковому та юнацькому віці особливої значущості набуває процес спілкування з друзями, з якими можна обговорити своє сексуальне життя. Часто це єдиний спосіб перевірки достовірності їхніх сексуальних уявлень та переживань. Результати презентованої психодіагностичної роботи продемонстрували вектор рівня розвитку сексуально-інтимного спілкування особистості, що дорослішає. Таким чином, 36% підлітків та 53% юнаків вказують на активну позицію у процесі обговорення сексуальної тематики з друзями. Вони вільно аналізують еротичні чи порнографічні фільми. Для них, поряд із самостійним пошуком інформації у літературі та розмовах з батьками чи вчителями, це основний спосіб отримання інформації про секс та сексуальність людини. Констатовано, що підлітки та юнаки обох статей

досить толерантні і вказують на те, якщо в суспільстві є люди з гомосексуальною орієнтацією, то вони готові з ними дотримуватись дружніх взаємин. Взагалі проблема сексуальності як тема для аналізу чи дискусії їх ніяким чином не deprивує.

Часткові труднощі моменти обговорення сексуально-інтимних питань переживає приблизно кожен п'ятий з респондентів (24% підлітків та 19% юнаків), хоча цей показник з віком знижується. Для цієї групи респондентів прийнятним є часткове неприйняття сексуального "Я". В умовах інтимно-еротичної ситуації, у випадку невдачі, вони часто готові почути про себе критику, бо знають, що це ніяк не вплине на їх сексуальну самооцінку. У таких ситуаціях (наприклад, ситуативна імпотенція через розгубленість, запах з рота чи сором'язливість) респонденти можуть зізнатися у своїх слабкостях перед друзями, хоча при цьому не відчувати провини.

Серед тих, хто відчуває значні перешкоди у сексуальній комунікації – це 52% підлітків та 26 % юнаків. Для таких досліджуваних основне джерело інформації про сексуальність людини – це інтернет, телебачення, книги. Вони не прагнуть заявляти про свої сексуальні переживання, навіть у колі друзів. Це може означати те, що підлітки постійно відчувають страх того, що в процесі спілкування з близькою людиною зроблять щось не так, весь час акцентують увагу на доцільності своїх сексуальних дій, соромляться обговорювати з будь-ким інтимні подробиці свого життя. Якщо порівняти кількісні дані цього показника з даними за когнітивним компонентом, стане зрозуміло, що це ті респонденти, котрі мали дуже розмиті сексуально-орієнтаційні уявлення та низьку деталізованість уявлень про власні тілесні властивості. Окрім того, їм притаманна безініціативність у взаємодіях зі своїми потенційними чи реальними сексуальними партнерами.

Оскільки у сучасних умовах соціалізації особистості відмічається гендерно не рівні умови для виховання хлопців та дівчат, то і інтимне спілкування про секс має деякі гендерні відмінності. Вже в підлітковому віці дівчата (якщо простежити по високому рівню розвитку за означеною якістю) є на 28% більш комунікабельними, ніж хлопці. Така ж тенденція зберігається і в юнацькому віці, хоча серед хлопців зростає кількість бажаючих вербалізувати свої сексуальні переживання в двоє (з 22% до 45% за період дорослішання). Серед причин, які можуть бути в основі цієї розрізненості є не лише різниця у статевому вихованні індивідів чоловічої та жіночої статей, а й фізіологічні темпи пубертатного розвитку. Дівчата окрім краще розвинених вербальних якостей, раніше починають відчувати потребу в обговоренні сексуальних думок, що викликана їх тілесними змінами. У хлопців, поряд з пізнішим початком статевого дозрівання, гірше розвинена така потреба. Як наслідок, вони частіше можуть бути заручниками своїх викривлених сексуальних уявлень та комплексів.

Кількісна обробка отриманих результатів за всією сукупністю обраних психодіагностичних методик та виявлення рівнів розвитку кожного з показників сексуальної самосвідомості дозволили нам встановити особливості відсоткового розподілу підлітків та юнаків за рівнями розвитку сексуальних уявлень. Отримані дані ілюструє таблиця 1.

Таблиця 1

Кількісний розподіл підлітків та юнаків за рівнями розвитку сексуальної самосвідомості n=320

Вік досліджуваних	Рівень показників					
	Високий		Середній		Низький	
	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
Підлітки (n=160)	43	27	69	43	48	30
Юнаки (n=160)	58	36	73	46	29	18
Всього (n=320)	101	31,5	142	44	77	24,5

Як бачимо, основна кількість підлітків (43%) та юнаків (46%) має середній рівень розвитку сексуальної самосвідомості. Це означає, що для особистості досліджуваного віку частіше характерна часткова дефрагментарність незрілості у сексуальних уявленнях. Її еротичні уподобання, потяги та орієнтованості залежать від установок, що продукуються їх референтними групами. Домінуюча частка підлітків та юнаків ще не мають перевірених на практиці сексуально-рефлексивних очікувань та достатнього досвіду спостереження за зовнішніми атрибутами сексуальності. Разом з тим, проаналізувавши динаміку цього психологічного утворення стає зрозумілим, що в ході дорослішання система сексуальних уявлень ускладнюється. Про це свідчать тенденції до зменшення показників (від 30% до 18%) по низькому рівню та збільшення від 43% до 58% по високому протягом періоду дорослішання. Це означає, що в сучасних умовах соціалізації в особистості, що дорослішає, з віком сексуальні уявлення стають більш диференційованими, насичуються різними формами сексуальної активності та еротичними почуттями. Юнаки на відміну від підлітків, є більш об'єктивними у своїх емоційно-оцінних переживаннях, що ґрунтуються на власному досвіді застосування знань, умінь та навичок сексуальної взаємодії. Уявлення юнаків більш фундаментальні та стійкіші. Підлітки ж керуються ілюзорнішими рефлексивними очікуваннями, ніж юнаки. Провівши порівняльний аналіз показників розвитку сексуальної самосвідомості у респондентів чоловічої та жіночої статі, ми отримали дані, які ілюструють гендерні відмінності у генезі сексуальних уявлень підлітків та юнаків, за якими хлопці мають кращі показники розвитку системи означених уявлень.

Всього високий рівень розвитку сексуальних уявлень мають 31,5% учасників експерименту, а 44% респондентів опинилось в межах середнього. Та не зважаючи на цей показник, отримані результати не можна вважати задовільними, оскільки 24,5% підлітків та юнаків характеризуються низьким рівнем розвитку сексуальної самосвідомості. Ми усвідомлюємо, що наведені цифри є дещо відносними. Однак, на нашу думку, можливі похибки в кілька відсотків суттєво не впливають на загальну картину та висновок про необхідність цілеспрямованої роботи по оптимізації становлення сексуальної самосвідомості як системи сексуальних уявлень про себе у особистості перехідного віку.

Узагальнюючи результати експериментальної роботи, можна підтвердити припущення висунуте на початку роботи про багатогранність та обумовленість великою кількістю детермінант розвитку сексуальної самосвідомості, а також думку щодо поступової насичуваності сексуальних уявлень особистості у процесі дорослішання різними конструктами.

Література

1. Кравець В.П. Діяльність шкільного психолога з дошлюбної підготовки школярів / Тернопільський держ. педагогічний ун-т. – Тернопіль, 1997. – 162 с
2. Садовский М.Г. Подростковая сексуальность как предмет социальной работы / Садовский М.Г // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 1998. – № 1. – С. 69-77.
3. Москаленко В.В., Романова В.Г. Особливості структури гендерних образів в уявленнях підлітків / Москаленко В.В., Романова В.Г. // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова, Вип. 14. – К., 2001. – С. 138-153.
4. Гридковець Л.М. Формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Гридковець Людмила Михайлівна. – К., 2004. – 278 с.
5. Тупицина И.А. Особенности гендерной идентичности старшеклассников в зависимости от опыта взаимоотношений со сверстниками и сверстницами: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Тупицина Ирина Андреевна. – М. РГБ, 2005. – 223 с.
6. Сечейко О.В. Психологічні детермінанти сексуальної поведінки підлітків: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Сечейко Олена Володимирівна – К., 2000. – 228 с.